

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSTATS ACTUALS

LA DOCÈNCIA FORA DE L'AULA COM A ESTRATÈGIA DE L'APRENENTATGE A TRAVÉS DE L'EXPERIÈNCIA

- Costa Gomez, Tània
EINA, centre Universitari adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona
Grau de disseny
C/ Ramon Mas 17, baixos 2^a, 08174 Sant Cugat del Vallés, Barcelona, Espanya
taniablau@yahoo.es

1. **RESUM:** Treballar fora de l'aula, immersos en el context professional i/o quotidià, genera una tensió que produeix un tipus d'aprenentatge que per a certes disciplines resulta més complert i compromès que el coneixement “simulat” impartit dins l'entorn acadèmic. El coneixement adquirit a través de l'experiència es sedimenta com a part de la identitat del subjecte actor i s'instal·la, doncs, com a record inesborrable en la memòria personal.
2. **ABSTRACT:** Working outside a classroom, immersed in a professional and/or everyday setting, generates a tension which results in a kind of learning experience which is, for certain disciplines, more complete and engaged than that “simulated” knowledge provided within an academic environment. Experientially acquired knowledge deposits as part of the subject actor and it settles down, therefore, as an indelible remembrance in a person's memory.
3. **PARAULES CLAU:** Fora de l'aula / Exercici / Aprenentatge en l'experiència / Ensenyament participatiu / Docència generativa / Visió sistèmica / **KEYWORDS:** Outside classroom / Exercise / Learning by doing / Participatory Teaching / Generative Teaching / Systemic approach

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESITATS ACTUALS

4. DESENVOLUPAMENT:

a) Objectius

Treballar fora de l'aula, immersos en el context professional i/o quotidià, genera una tensió que produeix un tipus d'aprenentatge que pot resultar més complert i compromès que el coneixement “simulat” impartit dins l'entorn acadèmic. El coneixement adquirit a través de l'experiència es sedimenta com a part de la identitat del subjecte actor i s'instal·la, doncs, com a record inesborrable en la memòria personal. D'aquesta manera, els continguts acadèmics no es perceben com informació externa amb la que es pren contacte en determinades ocasions, sinó que s'interioritzen de forma que queden encaixats en la personalitat de l'estudiant com a experiència individual.

Quant al tipus de docència que requereix aquest aprenentatge a través de l'experiència, el/la docent hauria d'afegir a l'aspecte formatiu de la seva tasca un objectiu “generatiu”, on la fita principal no seria transmetre els propis coneixements sinó ajudar a l'estudiant a que els generi ell mateix. Per exemple, facilitant procediments en comptes de determinar formalitzacions. La dualitat “docència formativa-docència generativa” prové, en aquest text, de l'analogia feta respecte a tipologies de recerca. En efecte, la “recerca generativa” es distingeix de la “recerca formativa” perquè el seu objectiu és generar coneixement per a la societat en comptes d'ampliar el de l'investigador (Sanders i Stappers: 2013).

b) Desenvolupament treball

Experiència i visió sistèmica

En situacions fora de la protecció del recinte acadèmic, la/el docent cedeix part de les seves atribucions i les transfereix als estudiants en forma d'autonomia i auto-responsabilitat, perquè aquí ja no està en les seves mans la decisió d'ajornar un lliurament ni d'acceptar la mala realització a canvi d'abaixar la nota. Les decisions preses, aleshores, agafen un caire molt més transcendent i compromès, i l'actitud de rigor en totes les fases del projecte resulta un exercici ineludible.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

A l'assignatura Taller d'Arts Visuals que imparteixo al Grau de disseny d'EINA, centre universitari adscrit a la UAB, desenvolupem un projecte expositiu en totes les seves etapes, des de la creació de contingut fins al muntatge. Alhora d'inaugurar l'exposició en un centre artístic, per exemple, el pes de la realitat s'imposa sobre el projecte i no hi ha possibilitat d'ajornaments. Per resoldre problemes d'última hora, els estudiants hauran d'exercitar un esperit crític, capacitat de reacció i flexibilitat formal que no requeriria el lliurament a classe del projecte expositiu "simulat". Igualment, el procés de creació dels continguts de l'exposició es troba immers en situació de testeig continuat amb/per contextos "reals" en treballar en col·laboració amb agents externs a l'àmbit acadèmic. Enguany, per exemple, amb l'equip del centre d'art Can Castells Sant Boi (tècnica de cultura, responsables de sala, realitzador audiovisual, responsable manteniment), el grup d'interns del Benito Meni de Sant Boi "Artistes de carrer" i la seva educadora, els proveïdors, els espectadors, el gerent que determina un pressupost, etc.

Finalment, els estudiants no només treballen per superar els requeriments marcats en el programa de l'assignatura, sinó per l'avaluació que en faran els espectadors que visitin l'exposició i per les possibilitats de continuïtat o d'adquisició de currículum a través del projecte.

L'exercici no resulta, doncs, una unitat aïllada, sinó que es contempla des de una visió sistèmica, és a dir, com a part integrant d'un conjunt interdependent d'agents actors i circumstàncies contextuais on es mesclen les metodologies acadèmiques amb les professionals. La immersió en aquest sistema complex s'emmarca dins l'aprenentatge a través de l'experiència, ja que l'estudiant no només estudia com es fan les coses sinó que directament les realitza. En el llibre *Design Education. Learning, Teaching and Researching Through Design*, Philippa Lyon dedica un capítol al "Learning Through Doing": "Although they are learning how to be fashion designers by being fashion designers" (2011:81).

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSTATS ACTUALS

El/la docent com a “facilitador/a” i l’ensenyament participatiu

Aquesta actitud d’aprenentatge continuat, davant situacions imprevisibles i espontànies generades per la interacció amb entorns complexos no “controlats”, es dona de manera similar en l’experiència del docents que hi participen. No només en la professora, sinó en altres agents (com els esmentats anteriorment respecte l’exposició a Can Castells, Sant Boi) que també hi participen en contacte amb els estudiants i que funcionen, aleshores, com a ampliació no programada del cos docent del projecte.

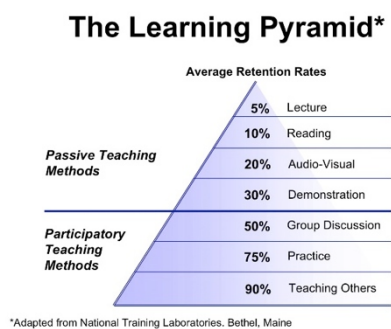
En aquest sentit, son exercicis que també representen un espai d’aprenentatge per ampliar les estratègies didàctiques dels/les docents, per flexibilitzar el seu punt de vista i per aprendre a adaptar-se a situacions inesperades generades *in situ* en contacte amb els “entorns complexos no controlats” esmentats. D’aquesta manera, identificaria la tasca docent mes aviat dins el rol de “facilitadora” que no pas amb el que s’entén habitualment com a mestre-professorat. No es tracta només de transmetre continguts, sinó de fer-los efectius activant estratègies d’aprenentatge que permetin reaccionar de maneres distintes i adequades davant situacions i contextos diferents. Els continguts poden oblidar-se, en canvi els mecanismes d’aprenentatge incorporats a la subjectivitat romanen a l’espera d’activar-se en cada actualització en contacte amb realitats distintes. L’estudiant deixa de treballar per assolir les expectatives del professor i passa a treballar per a construir-se a sí mateix.

En el centre d’estudis danès Kaospilot -on s’imparteixen estudis de disseny de l’experiència, lideratge empresarial i lideratge creatiu- es denomina *facilitator*, (facilitador) al professor, la qual cosa s’acomoda millor a la tasca participativa que ha de desenvolupar en els grups de discussió, les pràctiques i l’assistència en altres activitats. Això suposa, evidentment, un esforç afegit de reciclatge constant en metodologies docents i continguts curriculars per al/la docent. I demanda, també, unes capacitats i habilitats de coordinació i conducció de grups que no tenen a veure amb la seva erudició i/o expertesa sobre el tema a treballar.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESITATS ACTUALS

Podríem definir aquesta docència com a mètodes d'ensenyament participatiu, doncs, ja que coincideix amb els que s'ubiquen en la base més àmplia de la Piràmide d'aprenentatge confeccionada per el National Training Laboratories de Maine. No prenent-la, però, com a model únic, sinó com una part més de l'argumentació, i tenint en compte altres punts de vista crítics al respecte, com ara el del científic Daniel Willingham, que defensa l'estudi de memorització per a determinats usos i desconfia de la interpretació dels percentatges que no especifiquen les variables que hi participen (Washington Post: 2013).

A l'article *The student revolution has begun, simply put, it's a boycott of academia!*, el professor de Kaospilot Simon Kavanagh adverteix de la urgència i la necessitat d'un canvi en l'ensenyament que apropi els estudiants al món real, professional i a les pràctiques de treball col·laboratives i creatives: “*Academic institutions are like Oil tankers, it takes a ridiculously long time to change direction or slow down. And as a result I fear, like history has always shown us, if you are reactive and not proactive, the outcomes and suggested alternatives will be poor and badly tested, resulting in a regression back to the 'same as it ever was'.*” (Kaospilot: 2013)

Comportament exercitant i *Learning by doing*

Peter Sloderdijk (2013), en *Muerte aparente del pensar*, insisteix en la ineficàcia de les estratègies docents basades en el discurs magistral i unidireccional propi de l'acadèmia convencional: “La ejercitación de la juventud en la receptividad discipular va acompanyada de una paralización de graves consecuencias de la motricidad. Aquí comienza algo que

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

podria llamarse una sedación por el hecho de sentarse-a-los-pies-de-los-maestros: aquí surge el ser humano sedentario en el sentido escolar del término (este segundo sedentarismo no tiene nada que ver con el asentamiento de los agricultores en sus campos). Ell mateix, però, argumenta una possible via alternativa a seguir a partir de la seva idea “d’exercici”.

El filòsof proposa la forma de “vida o comportament exercitant” com alternativa a la contemplativa o d’acció pura. En un entremig d’ambdues el coneixement s’adquiriria des de l’exercici, entès com a treball de capacitació teòric-pràctic de cara a assolir els requeriments del proper exercici. L’aprenentatge, doncs, es visualitzaria com un seguit d’exercicis preparatoris que van encadenant-se en un moviment continuat, en procés, sense fites finals absolutes, concloses o concloents. L’exercitant prepararia les pròpies capacitats, en comptes d’objectes o circumstàncies externes, de manera que es construiria a sí mateix com a subjecte faedor davant diferents circumstàncies i situacions imprevistes.

Aquesta perspectiva es correspon amb pràctiques didàctiques que basen l’aprenentatge en l’experiència, que solen anomenar-se “*learning by doing*”, com ara el centre Kaospilot esmentat, o el projecte expositiu d’EINA a Can Castells que hem presentat anteriorment. També son exemples, dins l’àmbit de disseny des del que es redacta aquest text, centres d’estudi que s’autodenominen de “post-disseny industrial” (ates el seu enfocament digital, o de disseny de l’experiència, etc.) com Hiperwerk, a Basilea, Suïssa, o Hyper Island, a Suècia. A aquesta última, concretament, se la sol anomenar “l’escola sense professors” perquè dins la innovació pedagògica que promouen es prioritza l’aprenentatge autònom en contextos professionals actuals. Per accedir als estudis no es demanen notes anteriors, sinó que s’han de realitzar diverses proves de creativitat, resolució de problemes en grup, etc., i son seleccionats per antics estudiants, personal de l’escola i professionals externs. L’aprenentatge es basa en l’assaig/error, per la qual cosa no s’ensenya *software* (ho aprenen pel seu compte), ni hi ha llibres “de text” ni exàmens. L’edifici és obert les 24 hores perquè els estudiants puguin treballar, intercanviar idees, reunir-se, aconsellar-se els uns als altres, etc. en qualsevol moment.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESITATS ACTUALS

Cada projecte es treballa per diferents grups en paral·lel que s'ocupen de diferents àrees: disseny, *project management*, lideratge, *branding*, *marketing*, programació, etc. Durant el procés van ajuntant-se cada cop més, alguns es fusionen, altres desapareixen (l'error és considerat aprenentatge, no un suspens), etc. Paral·lelament es fan discussions obertes sobre el projecte comú i “lectures” de professors.

Durant tota la formació, doncs, el treball està vinculat a exercicis professionals, i les pràctiques a empreses es fan el primer any en comptes de al final dels estudis (com és habitual en els estudis de disseny).

Disciplines emergents des-especialitzades

La transformació de les metodologies docents, però, haurien de trobar una correspondència amb l'enunciat de les assignatures i amb les especificitats de l'àrea de coneixements a que pertanyin els estudis. En el cas dels estudis de disseny, per exemple, Sanders i Stappers (2013:17) proposen una taula que distingeix i confronta les disciplines del disseny tradicional (*Old*) amb les disciplines del disseny emergent (*New*), dins el context educatiu.

- *Old: visual communicationsdesign + industrial design + interior spacedesign + architectur +interactiondesign.*
- *New: design for experience +design for service+ design for innovation +design for transformation +design for sustainability.*

Aquesta re-classificació denota que actualment no s'interpretaria ni es practicaria el disseny a partir dels aspectes materials que determinen el producte i la seva producció, sinó a partir d'actituds, valors, ideologies, metodologies, interaccions. “*Experience*”, “*service*”, “*innovation*”, “*transformation*”, “*sustainability*” son conceptes desmaterialitzats i inespecífics que poden aplicar-se a qualsevol camp o disciplina humana. En canvi “*visual communications*”, “*industrial*”, “*interior space*” i “*architecture*” (no “*interaction*”) son conceptes que ens parlen de l'objecte en sí i d'entorns físics concrets, delimitats i específics.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSTATS ACTUALS

Aquesta descripció podria aplicar-se, igualment, a altres àmbits d'estudi, com ara les Belles Arts, les Humanitats, la Gestió Cultural, etc. Dins aquests territoris afins, doncs, les disciplines tradicionals es definirien per una especialització en la tècnica, l'objecte, la producció i la ubicació; mentre les disciplines emergents ho farien per una des-especialització que s'ocupa de necessitats contextuais, experiències participatives i dinàmiques relacionals. Podríem parlar, doncs, de disciplines tradicionals especialitzades que es desenvolupen en formats específics, en contraposició amb disciplines emergents des-especialitzades amb produccions inespecífiques i ubiqües.

Es fa evident que una transformació d'aquest tipus en el plantejament de les disciplines va lligada a unes pràctiques didàctiques adequades i pertinents al nou context, que, des del punt de vista d'aquesta ponència, es correspondrien amb 1) la idea d'exercici anteriorment plantejada, amb 2) les metodologies *learning by doing* dels casos d'estudi comentats i amb 3) les estratègies docents fora de l'aula amb les que començàvem aquest text.

Des de la perspectiva exposada, i tenint en compte els 3 aspectes que la configuren, pensem que podrien assolir-se de manera més adequada les competències, capacitacions i/o habilitats requerides en els estudis creatius, dins un marc general similar al descrit per Guy Julier (2010:246) en *La cultura del disseny*: "(...) los creativos no deben limitarse a crear productos, gráficos o interiores atractivos, sino que además deben «encontrar formas novedosas de comunicación, materializando y desmaterializando objetos» (Maier-Aichen 2004: 10). Se trata de que el diseño sea un proceso de transformación, que reconfigure las rutinas y los puntos de vista".

c) Conclusions

Implicació, empatia...i continuïtat de la recerca

Aquesta ponència s'ubica en el context temporal actual, en consonància amb pràctiques educatives avançades existents, i explora possibilitats per a un futur immediat en torn

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESITATS ACTUALS

l'aprenentatge fora de l'aula i el *learning by doing*. Val a dir, però, que la recerca realitzada ha donat peu a considerar la seva continuïtat més enllà d'aquest text, ampliant-la amb una comparativa crítica amb altres moments històrics i culturals on s'han posat en dubte la idoneïtat dels espais d'aprenentatge quant als objectius educatius.

Sense estendrem en aquest punt, només esmentar com a exemple el reconegut i re-citat “L'aula sense murs” que Marshal McLuhan escriu als anys 60, i que reflecteix la preocupació generalitzada davant el canvi de paradigma cultural que va representar l'accés generalitzat a la informació a través dels mitjans de comunicació de masses. McLuhan argumenta que l'aprenentatge ja no es realitza dins de l'aula tradicional, a la que defineix com a “llar antiquada” i “calabós feudal”, sinó fora de l'aula, a través dels *mass media*, i en detriment de la transmissió del coneixement liderada fins aleshores per els llibres. Aquesta interpretació de l'aprenentatge fora de l'aula obria un debat molt diferent al plantejat en aquesta ponència, però seria interessant identificar alguns moments històrics en el que ha sorgit un debat anàleg i ubicar-los els uns respecte als altres per afegir una proporció a escala del tema i fer-ne una lectura crítica de conjunt.

Acabaré la present recerca amb una cita d'en McLuhan, doncs, on afegeix una dimensió més a tot plegat que, en la meua opinió, és clau per a que els estudiants exerceixin la responsabilitat del treball autònom fora de l'aula de manera òptima: “Es erróneo suponer que existe una diferencia básica entre la educación y la diversión. Esta distinción no hace más que liberar a la gente de su responsabilidad de entrar en el fondo del asunto. Es lo mismo que establecer una distinción entre la poesía didáctica y la poesía lírica basándose en que la una enseña y la otra divierte. Y, sin embargo, nunca ha dejado de ser cierto que lo que agrada, enseña de modo mucho más efectivo” (McLuhan 1960: 237).

Aconseguir implicació i entusiasme per part dels estudiants, doncs, seria una tasca a treballar per part del/la docent més rellevant del que pot semblar a primera vista. Començàvem aquest text esgrimint que els coneixements apreheus a través de l'experiència quedaven instal·lats en la identitat del subjecte, de manera que es convertien

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESITATS ACTUALS

en mecanismes eficaços per a activar-se davant de situacions diverses i imprevistes. Mentre que, en gran part dels casos, l'aprenentatge d'una formalització aïllada només funciona *a posteriori* quan l'alumne es troba davant el mateix cas estudiat, el mecanisme és flexible i adaptatiu i roman per sempre interioritzat per la consciència. La idea de docència generativa proposada a l'inici del text ha de treballar, aleshores, també, d'una manera empàtica.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Julier, Guy. La cultura del diseño. BCN: Gustavo Gili, 2010, Pàg 246
- Kavanagh, Simon (2013). The student revolution has begun, simply put, it's a boycott of academia! Kaospilot, Dinamarca
<http://www.kaospilot.dk>http://www.kaospilot.dk/student_rev_cp.aspx
- Lyon, Philippa. Design Education. Learning, Teaching and Researching Through Design. Anglaterra: Gower, 2011; Pàg. 81. Capítol "Learning Through Doing", p. 81-109.
- McLuhan, M.H.; Carpenter, E.; [et al]. El aula sin muros. Investigaciones sobre técnicas de comunicación. BCN: Ediciones de Cultura Popular, 1968, Pàg 237; ed. original 1960
- Sanders, Elisabeth B; Stappers, Pieter Jan. Convival toolbox, generative research for the front end of design. BIS Publishers, 2013, pàg 17
www.bispublishers.nl/bookpage.php?id=218
- Sloterdijk, Peter. Muerte aparente en el pensar. Sobre la filosofía y la ciencia como ejercicio. Madrid: Siruela, 2013, Pàg 79